

Sten Hermelins tal vid släktmötet den 16 juni 1991

Jag har blivit ombedd att berätta lite om Vallsnäs historia och det blir ju som ni förstår dess ägares historia. När jag talade med min syster om saken sa hon. "Ja den dokumentation som finns handlar väl bara om några gamla gubbar, kvinnorna räknades väl inte på den tiden." Kvinnosakskvinnan glimtade till i ögonvrån. Döm om hennes förvåning när det mesta som fanns visade sig handla just om kvinnor. Dugande och varmhjärtade, som tog väl hand om sina stora familjer och även anställda. Som källor för det här föredraget har jag läst ett kapitel ur Robert Mörners memoarer, Helfrid Cederblads minnen av Gammelfarmor Ebba Bråttom och Birgitta Bråkenhielms barndomsminnen, för att inte tala om mamma Gunnis anteckningar. Vallsnäs historia tänker jag börja med ett citat ur ett gammalt tidningsurklipp med rubriken "Offerkällan vid Vallsnäs".

Ett bondehemman före 1816

I Nykils sockens skogsbygd ligger vid den vackra sjön Bjärsen den natursköna och välbygda herrgården Vallsnäs. Den har, inga gamla anor, ty före 1816 var det ett bondehemman, som då inköptes och sedan bebyggdes av överstelöjtnanten Robert: Karlsson Montgomery på Falsterbo bruk i Småland, söder om Ankarsrum.

Montgomery var, en sträng herre och det berättas att underhavande skulle hava blottade huvuden när de kommo inom gårdsgrindarna. Han var en ivrig jägare och då han en gång med sina skogvaktare ertappade en tjuvskytt blev denne lagd på magen och en lång stång fastsurrades vid de utsträckta händerna, så att han hade stor vedermöda att gående på sned mellan träden taga sig hem.

Glatt och gästfritt ungarliv

Hans son blev kapten och ägare av Vij vid Glan. Hans enda dotter Ulla blev gift 1832 vid 18 års ålder med den 20 år äldre gardeskaptanen med majors avsked greve Knut Mörner af Morlanda och de bebodde Vallsnäs ända till 1858 då de flyttade till Stockholm och utarrenderade gården till E.G. Hjort, som där förde ett glatt och gästfritt ungarliv. Hos honom bodde årligen unga studenter för genomgående av den ettåriga praktiska kurs som då erfordrades för inträdesexamen vid skogsinstitutet.

Såsom släkting till en av dessa elever, vistades jag några dagar på det trevliga Vallsnäs. Vi jagade, seglade på Bjärsen, fångade kräftor i Alvikeån, åto filbunke och njöto av livet. På värdens förslag undersökte vi en afton offerkällan, ty han liksom jag var livligt intresserad av allt ålderdomligt, men han hade hitintills haft en viss vörndnad för att störa källans frid, i synnerhet som det ansågs av folket vara vanhelgande eller förenat med fara eller olycka. En dunkel gammal sägen var även att en övergiven ung fästekvinna där funnits död invid källan.

Offerkällan liknar ett tvättställe

Denna källa som säkerligen varit känd och anlitad sedan urminnes tider, ligger i en hage nära gården och består av en jättegryta av ungefär en meters tvärlinje och en halv meters djup. Dess läge är ganska ovanligt, ty den är utsvarvad i en avsats av bergkullen vid den höjd från marken och med så smal kant på yttersidan att den liknar ett tvättställe.

Vi voro försedda med en skopa. Det av ruttnat löv och mossa uppfyllda vattnet upphämtades försiktigt. Offergåvorna befunnos vara ganska torftiga, ett par sönderärgade kopparmynt, knappar av metall och hornhårnålar, knappnålar osv. En söndervittrad fingerring fanns även och vi tyckte den borde vara ditlagd av den ovannämnda döda flickan. Förrättningen i den sköna sommarkvällen, med tanke på urgamla folkseder, vantro och bekymmer gjorde oss liksom lite vemodigt stämda. Detta och ett poem som anspelar på offerkällan var således tidningsartikelns innehåll.

Robert Montgomery förvärvade gården

Robert Montgomery var gift med Christine f. Liljestolpe och vad jag vet bodde han aldrig här på Vallsnäs, men han förvärvade gårdar här omkring så som Elfsbo, Näverdal, Stora Skinnarhagen, Stafnäs utjord och Krångestad Rusthåll. Han dog på Vij 1846.

Knut Mörner drev originellt lantbruk

Ulla Mörner beskrivs som en ädel, fin och from personlighet, och Knut Mörner beskrivs som rejäl och pålitlig, något grovkornig och svag för kvinnlig fågring. Han tog aptitsnapsen och var avgjort motståndare till nykterhetsrörelsen. Greven var intresserad av hästar men lantbruket bedrevs något originellt så att både smör och mjölk måste ofta köpas under vintermånaderna. Brännvin brändes emellertid i sådan utsträckning att lagret trots riklig konsumtion räckte i 25 år efter husbehovsbränningens avskaffande.

Makarna Mörner hade 2 barn, Carl och Elise. År 1857 gifte sig Elise med Carl Hermelin från Traneryd i Småland och blev på så sätt Thorsvigrenens anmoder.

Sedan Elise flyttat ville Knut inte längre bo kvar på Vallsnäs utan flyttade 1858 till Stockholm. Vallsnäs utarrenderades då till en Jägmästare Hjort som fick bo i flygeln. Makarna Mörner tillbragte emellertid somrarna på Vallsnäs tills de 1864 återflyttade helt till gården och Greven återtog själv med hjälp av en rättare skötseln av lantbruket. Det dröjde endast 2 år innan greve Knut avled den 12 november 1866.

Ulla Mörner brydde sig om gamla och barn

Det var först nu som Ulla kom till sin rätt. Hon var mycket enkel och anspråkslös för egen räkning men givmild och omtänksam om sina underlydande. Det är ganska rörande att läsa om hur hon i detalj bestämde hur de gamla på gården skulle tas om hand. Hon startade en siskola för gårdens barn och hon skänkte en tomt för en skola vid Haraldsbo. Ulla bodde som änka i 25 år på Vallsnäs. Hon hade flera olika arrendatorer under den närmaste tiden men år 1893 utarrenderade hon gården till sin dotterson Ernst Hermelin. Han blev alltså den förste Hermelinen på Vallsnäs. Ernst gifte sig med Tyra Mörner och år 1895 fick de köpa gården för 42 000:-.

Ernst Hermelin var en duktig jordbrukare

Ernst Hermelin var en duktig jordbrukare med ett gediget kunnande och stort intresse för natur och kultur. Vid promenad med honom så hamnade man "mitt i naturen eller kanske rent av vid en stenåldersboplats". En gång när jag följde honom på en rundvandring [lär på gården sa han "Jag ser mycket här som inte syns". Då menade han alla stenar och kullar som försvunnit från åkrarna. Hans intresse för trädgårdsodling var stort. Jag ser för mig hur han planterade rabatter och anlade promenadgångar och bersåer i parken ivrigt påhejad av faster Tyra. Tyvärr har det mesta rationaliserats bort i våra dagar. I socknen talas det fortfarande med stor respekt om honom och faster Tyra.

Robert var sträng, köpte lokomobil och täckdikade

1907 flyttade farbror Ernst till Marieberg och pappa Robert till en början arrenderade senare köpte Vallsnäs. Under pappas tid byggdes logen och ladugården förbättrades. En lokomobil anskaffades och utnyttjades för tröskning och malning. Åkerjorden täckdikades och efter 25 år ersattes lokomobilerna med elström och elmotorer. Pappa Robert liknade farbror Ernst mycket och som far till många barn förvärvade han en viss rutin i barnuppfostran. Det var nog bara kusin Maud som vågade opponera sig mot hans uppfostringsmetoder. Hennes kommentarer kanske talar för sig. "Maud gör vad Maud vill". Eller vid ett annat tillfälle, "Om jag kunde begripa vad farbror Robert har här att göra?". Jag skulle tro att han själv var utsatt för en sträng uppfostran av sina äldre bröder. Det föll honom aldrig in att t.ex. säga du till någon av dem. Han hade kort stubin och blev lätt arg men ångrade sig snart. Han saknade inte humor när han var på gott humör.

Vi voro ofta bjudna till Claes och Greta Lagerfelt på Duseborg. De voro själva barnlösa men hade adopterat en anförvant som blivit föräldarlös vid en olycka. Duseborg var på den tiden ett vackert

hem med fina möbler och tavlor. Pappa lär ha sagt när Greta L. förevisade salongen. "Här på Duseborg har ni förfäderna på väggarna och hemma på Vallsnäs har vi efterkommande på golvet". 1927 flyttade familjen till Bleckstad för att vi barn skulle kunna gå i skola utan att inackorderas i någon stad. 1939 köpte bror Nils Bleckstad och pappa flyttade åter till Vallsnäs, som varit utarrenderat till Josef Johanssom under Bleckstadåren.

Stenbaronen Sten

Så småningom övertog jag driften på Vallsnäs, och för att förbättra lönsamheten började jag ägna mig åt sådant som inte syns. Om nu farbror Ernst enligt Svenska Dagbladet kallades för Björkviksbaronen som väcker stenar till liv, på grund av hans intresse för stenåldersgravar, så kallas jag skämtsamt för Stenbaronen. Inte för att jag väcker stenar till liv, utan snarare för att jag skjuter dom.

Det här skulle vara en liten historik över Vallsnäs under de senaste 175 åren med 6 generationer. Som komplement till gårdens historia kan nämnas att här också finns ett spöke. Det är en rödhårig betjänt som visar sig för vissa gäster. Han lär ha dåligt samvete på grund av oegentligheter. Numera är det sällan han uppträder, kanske för att stöld och snatteri bagatelliseras. Jag vet bara 2 som haft kon-takt med honom på de senaste 50 åren.

Detta var lite om mina för-fäder och jag har väl fått något av deras egenskaper. Montgomerys jaktintresse, Mörners svaghet för kvinnlig fågning och pappas korta stubin. Tack för att Ni kom till oss, och Ert tålamod att lyssna på mitt prat.